

This work is licenced under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna

PREGLEDNI
RAD

UDK: 811.161.1:811.163.42
811.161.1'36
DOI: <https://doi.org/10.22210/strjz/54-2/4>

Primljen: 18. 11. 2025.
Prihvaćen: 9. 12. 2025.

O vokativu kao rubnome padežu

Igor Dvorščak

idvorsca@m.ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

U radu se razmatra status vokativa kao padeža na temelju vokativnih novotvorbi u ruskome jeziku i suvremenoga hrvatskog standarda. Problem s vokativom, istican već više od stoljeća, leži u tome što s jedne strane ne ostvaruje sintaktičke odnose s drugim rečeničnim članovima, a istovremeno ga se dosljedno morfološki obilježava istim sredstvima kojima se obilježavaju i drugi padeži. Ruski novi vokativ u tom je kontekstu i više nego interesantna jezična inovacija jer u sustav nanovo uvodi element koji je sam sustav u procesu svojega pojednostavljenja izbacio. Analizirajući te nove tvorbe Henning Andersen razvio je i nov pristup vokativu, ističući specifična tvorbena i funkcionalna ograničenja vezana uz vokativ, što ga je dovelo do nove odrednice vokativa kao transkategorijalne izvedenice. No kako će se pokazati, slična ograničenja nalazimo i u drugim padežima. Umjesto isključivanja vokativa iz padežne paradigme, predlaže se pristup temeljen na teoriji prototipa i ideji stupnjevitosti, pri čemu se padež promatra kroz kontinuum sintaktičko-semantičko-pragmatičkih obilježja, a ne kao strogo odjelitu, primarno sintaktičku kategoriju. U središnjem dijelu rada tako se razmatraju tipična padežna ostvarenja prema njihovim prototipnim obilježjima, koji vode do uspostave hijerarhije središte – rub i pridavanja oznake rubnoga padeža vokativu.

Ključne riječi: *vokativ, padež, transkategorijalna izvedenica, teorija prototipa, rubni padež*

1. UVOD

O prijepornome statusu vokativa kao padeža već se dugo raspravlja, a njegove se osobitosti redovito ističu i u okviru domaćega jezikoslovlja. Činjenica da vokativ ne stvara sintaktičke odnose prema drugim rečeničnim ele-

mentima, što znači da ne ispunjava temeljnu sintaktičku funkciju padeža, navela je mnoge autore da ga ne smatraju padežom. Međutim vokativ se u okviru hrvatskoga sustava dosljedno morfološki označava, i to po istom modelu kao i druge padeže, pa ga hrvatske gramatike, čak i kada ga smatraju prvenstveno pragmatičkom kategorijom, uvrštavaju u padežnu paradigmu. U kontekstu tih rasprava suvremeni ruski jezik svjedoči zanimljivom fenomenu. Nakon što se ruski padežni sustav pojednostavio izgubivši vokativ, s odmakom od nekoliko stoljeća počeo se razvijati tzv. novi vokativ koji danas pokazuje sve jasniju tendenciju integracije u standardni jezik. U okviru deskripcije i eksplikacije novoga ruskog vokativa Henning Andersen razvio je pristup vokativu na temelju njegovih semantičko-pragmatičkih svojstava te specifičnih restrikcija u tvorbi, određivši ga nakraju kao zasebnu kategoriju, tj. transkategorijalnu izvedenicu (*transcategorical derivation*). Andersen dakle na temelju tih novih tvorbi i njihovih specifičnosti izvodi opću teoriju vokativa.

Rad koji slijedi može se podijeliti u dvije veće cjeline i razvijen je oko sljedećega pitanja: postoji li model koji bi uvažio posebnosti vokativa, a da ga istovremeno zadrži unutar padežne paradigme? U prvoj tematskoj cjelini, nakon uvida u nastanak, značenje i morfosintaktičke karakteristike novoga ruskog vokativa, predstavljamo i problematiziramo pristup vokativu kao transkategorijalnoj izvedenici, pokazujući da ono što Andersen izdvaja kao specifične restrikcije u vezi s vokativom nalazimo i kod drugih padeža, a čiji se status ne dovodi u pitanje. U drugoj tematskoj cjelini, mahom iz perspektive hrvatskoga sustava, padežnoj paradigmi pristupamo preko teorije prototipa, razmatrajući najzad vokativ kao rubno padežno ostvarenje. Uz takvu odredbu naznačujemo i moguću hijerarhiju padeža temeljenu na njihovim sintaktičko-semantičko-pragmatičkim svojstvima.

2. DIJAKRONIJA

U početnoj fazi svojega razvoja, tj. u vremenu izdvajanja iz općeslavenskoga jezičnog sustava, ruski je zadržao vokativ te ga je morfološki jasno označavao povijesno naslijeđenim nastavcima.¹ Međutim vokativ se u ruskom vrlo

¹ Funkcionalnu vrijednost vokativa i njegovu raširenost u staroslavenskom korpusu jasno podcrtava Gardiner (1984: 111) napominjući da se u prijevodima s grčkoga, ondje gdje se u originalnom tekstu nalazio nominativ koji se pod određenim uvjetima pojavljuje na mjestu vokativa, u staroslavenskom prijevodu dosljedno nalazi vokativ. To pokazuje, tvrdi Gardiner, da je vokativ bio u cijelosti sačuvan i produktivan te ga se nije moglo zamijeniti nominativom. Tablicu s nominativnim i vokativnim nastavcima u staroslavenskom preuzimamo iz Andersen 2012: 133.

brzo u morfološkom smislu počeo izjednačavati s nominativom.² Kiparsky (1967: 40) navodi da se već u *Evandjelju* iz 1270. u vokativnom značenju pojavljuje nominativna forma *vráčʹb* (*liječnik*), nakon čega se primjećuje proces formalnoga izjednačavanja vokativa muškoga roda s nominativom. Formalno konvergiranje vokativa i nominativa u ženskome rodu zabilježeno je i znatno ranije, u *Ostromirskom evandjelju* iz 1056. gdje umjesto *Márfo!* nalazimo *Márfa!* (Andersen 2012: 133). Kiparsky (1967: 90-91) vokative u ženskom rodu *žéno!* (potvrđeno 1350.) i *dʹržávo!* (potvrđeno 1266.) označava staroslavenizmima, odnosno obilježenim oblicima, te dodaje primjere poput *Ólga!* potvrđene u *Laurencijevoj kronici* iz 1377. u kojima se jasno vidi morfološka konverzija vokativa u nominativ. Kasnije primjere poput *čitátelju!* (potvrđeno 1647.) označuje staroslavenizmom te navodi da je još Antioh Kantemir u svojim radovima iz 18. st. koristio vokative poput *Pétre!* i *cárju!* (1967: 40), što može indicirati dulje čuvanje vokativnih oblika u muškom rodu, ali se potencijalno može objasniti i na prozaičniji način, tj. potrebama metrike u stihu.⁴ U svakom slučaju morfološki označen vokativ muškoga roda u ruskome jeziku osamnaestoga stoljeća nedvojbeno se ističe kao obilježen.

Deklinacija:	o-osn.	jo-osn.	a-osn.	ja-osn.	u-osn.	i-osn.
N jd.	otrok-ь	koń-ь	žen-a	duš-a	syn-ь	gost-ь
V jd.	otroč-e	koń-u	žen-o	duš-e	syn-u	gost-i
N dv.	otrok-a	koń-a	žen-ě	duš-i	syn-y	gost-i
V dv.	otroč-a	koń-a	žen-ě	duš-i	syn-y	gost-i
N mn.	otroc-i	koń-i	žen-y	duš-ę/-ě	syn-ove	gost-ьje
V mn.	otroc-i	koń-i	žen-y	duš-ę/-ě	syn-ove	gost-ьje

² Iako ćemo se ovim problemom detaljnije pozabaviti kasnije u radu, važno je već sada imati na umu da se značenja vokativa i nominativa nisu izjednačila te o izjednačavanju možemo govoriti samo na morfološkoj razini. Preliminarno ćemo nominativ u njegovoj prototipnoj uporabi odrediti kao padež imenovanja u pripovijedanju i opisivanju, a prototipni vokativ kao padež imenovanja u izravnom obraćanju, oslovljavanju i dozivanju. Tako se i danas u jezicima bez padežnoga sustava jasno razlikuju nominativna i vokativna značenja, što nam primjer iz engleskoga jasno pokazuje. Usp. (1) *She is a lady.* (2) *Lady, come here!* (3) *Hey lady, how are you today?* U rečenici (1) jasno je da se radi o nominativnoj uporabi, dok se u primjeru (2) radi o dozivanju, a u primjeru (3) o obraćanju, tj. o vokativnim uporabama. Potvrđuju to i pravopisne konvencije koje će vokativ odvojiti zarezom, a nerijetko ga i dodatno naglasiti uskliknikom.

³ Prema konvenciji, kako bi se razlikovalo nominativnu od vokativne uporabe, uz vokative pišemo uskliknik. Također konvencionalno, pri transliteraciji s ruskoga koristimo apostrof kako bismo označili meki konsonant. Oznakom za akut nad vokalom obilježavamo akcentirani slog.

⁴ Dulje zadržavanje vokativa muškoga roda i uporaba vokativa u metričke svrhe ima svoju paralelu i u hrvatskom. Uporaba vokativa (i to najčešće na mjestu nominativa u funkciji subjekta) posvjedočena je mahom u narodnom pjesništvu i to u prvome redu kako bi se sačuvalo deseterac (usp. *Vino pije kraljeviću Marko* (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 270) ili *Knjigu piše care od Stambola* (Silić i Pranjković 2005: 200). S druge strane na sinkronijskoj osi hrvatski pokazuje da vokativ muških imena, koja tipično završavaju na konsonant, iako i on sve više konvergira u nominativ, svejedno pokazuje veću otpornost i češću zastupljenost u živoj uporabi od vokativa ženskih imena na -a. Drugim riječima u suvremenoj uporabi npr. *Tomislave!* ima status manje obilježenosti od *Ano!*

Kiparsky istovremeno zaključuje da u 16. st. vokativ ženskoga roda više ne postoji kao gramatička kategorija, premda se još susreću pojedinačni slučajevi uporabe vokativa, te navodi da Ludolf u svojoj *Ruskoj gramatici* iz 1696. eksplicitno navodi da vokativ jednine imenice *žéna* glasi *žéna!*, odnosno da se formalno izjednačio s nominativom. Drugim riječima, niz je primjera koji krajem 17. st. nedvosmisleno pokazuju morfološku istovjetnost vokativa i nominativa ženskoga roda, dok se uporabu vokativa muškoga roda u to vrijeme smatra obilježenom.

Treba dodati da se morfološki označen vokativ zadržao zapravo sve do danas, ali samo u idiomatskim i formulaičnim izrazima, prije svega vezanima uz religijski diskurs. Tako će se i danas reći *Bóže!* *Góspodi!* *ótče!* U takvoj će uporabi prva dva primjera zapravo funkcionirati kao uzvici, a potonji kao vid formalnoga obraćanja svećeniku ili pak kao početak molitve *Ótče naš.*

Povijesni pregled objašnjava nam gubljenje morfološki označenoga vokativa kao proces koji je započeo već u ranim fazama izdvajanja ruskoga iz općeslavenskoga korpusa. U suvremenom ruskom standardu morfološki označen vokativ stoga ne postoji, već na njegovom mjestu stoji nominativna forma, uz dodatak da se stare vokativne forme koriste kao uzvici ili pak formulaično obraćanje.

3. NOVI RUSKI VOKATIV

Prema Kiparskom (1967: 91) Obnorskij je u svojim radovima iz 1925. opisao postojanje zasebnih vokativnih oblika u pisanim tekstovima iz druge polovine 19. st. koje je nazvao pokraćenim vokativnim formama pri obraćanju iz milja (npr. *Griš! Nást!* i dr.),⁵ ali i kod apelativa poput *bát!* i *rebját!* (*tato! dečki!*). Kiparsky će dodati da se radi o imitaciji seljačkoga govora u književnom tekstu i da su takve pokraćene forme zasigurno postojale i ranije, ali nisu bile zabilježene. Andersen (2012: 123) piše da se nove vokativne tvorbe u ruske historijske gramatike uvrštava od početka 20. st. i dodaje da ih se kao dio razgovornoga stila pri opisu standardnoga jezika redovno spominje od 1950-ih, uz komentar da među ruskim jezikoslovcima ne postoji slaganje oko granice prihvatljivosti takvih tvorbi.⁶ Bez obzira na te diskusije novi

⁵ *Griš!* dolazi od Griša, što je hipokoristik od Grigórij, a *Nást!* dolazi od Nástja, što je pak hipokoristik od Anastásija.

⁶ Ovdje pak treba upozoriti da se u okviru ruskoga jezikoslovlja uobičajeno govori o *ruskom govorenom standardnom jeziku* i *ruskom pisanom standardnom jeziku* koji se zapravo tiču razlike u *višem* i *nižem* varijetetu standardnoga jezika (koliko god to nazivlje bilo nedovoljno sretno rješenje jer priziva odre-

ruski vokativ danas je činjenica suvremenoga ruskog jezika i njegova je pojava od staroga, sufiksarno izraženoga vokativa odvojena s nekoliko stoljeća jezičnoga razvoja, čak i kada uzmemo u obzir nedvojbeni protok vremena od njegova širenja u uporabi u govorenom jeziku do prvih pisanih potvrda.⁷

Sabirući podatke iz širega pregleda literature, Andersen (2012: 124-125) ustvrđuje da se novi vokativ tvori apokopom finalnoga vokala nominativa jednine imenica koje završavaju na nenaglašeno *-a* te nudi sljedeću klasifikaciju potvrđenih vokativnih novotvorbi:

1. dvosložni hipokoristici: *Kóstja!* → *Kóst'!*, *Máša!* → *Máš'!*, *Ván'a!* → *Ván'!* [...];
2. dvosložni deminutivi: *Kóst'ka!* → *Kóst'k'!*, *Máška!* → *Mášk'!*, *Ván'ka!* → *Ván'k'!* [...];
3. trosložni i višesložni hipokoristici: *Natáša!* → *Natáš'!*, *Serěža!* → *Serěž'!* [...];
4. rodbinski nazivi: *máma!* → *mám'!*, *djádja!* → *djád'!*, *tětja!* → *tět'!* [...];
5. patronimi: *Andréevna!* → *Andrévn'!*, *Nikoláevna!* → *Nikolávn'!*, *Petróvna!* → *Petróvn'!* [...];
6. kombinacija imena i patronima: *Ánna Ivánovna!* → *Ánn Vánn'!*, *Már'ja Aleksándrovna!* → *Már' Sánn'!* [...];
7. opće imenice: *dévuška!* → *dévušk'!* (*gospođice!*), *chozjájka!* → *chozjájk'!* (*domaćice!*), *rebjáta!* → *rebját'!* (*dečki!*), *devčáta!* → *devčát'!* (*cure!*), *sólnyško!* → *sólnyšk'!* (*sunašce!*) [...].

Osim u malobrojnim primjerima poput *sólnyško!* > *sólnyšk'!* gdje se radi o promjeni *-o* > [...],⁸ u svim ostalim primjerima dolazi do promjene *-a* > [...]. Prihvatimo li da se novi vokativ tvori od nominativnoga oblika, znači podrazumijevati da je vokativ prošao konverziju i morfološki se izjednačio s nominativom, ali je zadržao funkciju vokativnosti, što je zatim omogućilo

đene vrijednosne sudove). Drugim riječima, ne radi se o razlikama na liniji standardni – nestandardni varijetet, već razlikama između različitih registara standardnoga jezika.

⁷ Kada bi se radilo o razvojnoj liniji iz staroga, općeslavenskog vokativa, uzmemo li na primjer ime *Máša*, vokativ bi glasio *Mášo!* No kada bi bilo tako, to bi dovelo do novih promjena jer se u razvoju sustava glasova ruskoga jezika još od prijelaza 14. na 15. st. primjećuje akanje (Kiparsky 1963: 141), tj. glasovna promjena pri kojoj nenaglašeno *o* u izgovoru prelazi u *a* (premda se i danas piše *o*). Vokativ od *Máša* – *Mášo!* – tada bi se, budući da naglasak pada na prvi slog, fonetski (ali ne i u pismu!) izjednačio s nominativom. Međutim već je utvrđeno da je izjednačavanje vokativa s nominativom promjena koja prethodi akanju, što odbacuje bilo kakvu mogućnost izvoda poput *Máša* /mà:ʃa/ > **Mášo* /má:ʃo/ > **Mášo* /mà:ʃa/. Drugim riječima, oblik *Máša!* nikako nije mogao biti izveden iz staroga vokativa te ćemo ovaj izvod uzeti za još jedan dokaz da stari i novi vokativ u ruskome jeziku nisu tvorbena povezani.

⁸ Uvažavajući Andersenovo određenje da se radi o apokopi, ovim simbolom bilježimo odsutnost nastavka. Simbol Ø ostavljamo rezerviranim za označavanje nultoga morfema.

novu razvojnu fazu. Glavnu potvrdu tome da je izvor novoj vokativnoj tvorbi nominativni oblik pronalazi se u izvodu *Ván'ka!* → *Ván'k!* koji pokazuje izostanak umetnutoga *e*, koje se inače nalazi u ostalim oblicima, pa tako genitiv množine, a koji inače pokazuje najveću morfološku sličnost novom vokativu, od *Van'ka* ima oblik *Van'ek*. Novi vokativ tako tvori nove pojave i u fonotaktičkom smislu jer se do pojave novoga vokativa konsonantski klaster *n'k* nije mogao naći u finalnoj poziciji riječi.

4. STATUS VOKATIVA KAO PADEŽA

Status vokativa kao padeža daleko je od jednoznačnoga. Prijepor nastaje iz svojevrstne tenzije deskripcije i eksplikacije jer se u jezicima sa sustavom padeža vokativ redovno morfološki označava kao što se označavaju i drugi padeži, npr. afiksacijom. Istovremeno je vidljivo da vokativ ne stvara sintaktičke odnose prema drugim sastavnicama konstrukcije, što znači da ne ispunjava temeljnu funkciju padeža iz sintaktičke perspektive. Situacija se k tome dodatno usložnjava. Razmatrajući problematiku samo u okviru slavenškoga jezičnog svijeta, primjećuje se da pojedini jezici s razvijenim padežnim sustavom i dosljednim morfološkim označavanjem padeža reduciraju svoju paradigmu i gube vokativ kao morfološki zasebno označen padež, što je slučaj s ruskim, bjeloruskim, slovenskim, slovačkim, donjoluzičkosrpskim i polapskim,⁹ a drugi pak jezici – poput makedonskoga i bugarskoga – koji su tijekom razvoja izgubili padež kao morfosintaktičku kategoriju i dalje označavaju vokativ, i to nastavcima naslijeđenima iz općeslavenskoga razdoblja.

Tu složenost koju pokazuju jezični opisi prati kompleksnost eksplikacije, od razlikovanja morfološkoga i sintaktičkoga padeža¹⁰ do distinkcija između vokativa kao morfosintaktičkoga padeža i vokativnosti kao apelativne kategorije (Daniel' i Spencer 2008; Georgiev 2023; Glušac i Mikić Čolić 2017).¹¹ Sama nemogućnost da se vokativom bavimo kao što se bavimo

⁹ Iako se morfologija polapskoga ne može do kraja rekonstruirati zbog slabe posvjedočenosti, činjenice da većina zapisa dolazi u obliku rječničkih natuknica te fakta da dio zapisa dolazi od govornika koji vjerojatno nisu bili izvorni govornici, razvidno je da se vokativ morfološki posve izjednačio s nominativom, tj. da se prestao zasebno morfološki označavati (usp. Polański 1993: 806–807). U ostalim, živim jezicima vokativ se čuva samo u okaminama te je prošao konverziju u nominativ (za ruski vidjeti gore; za bjeloruski Mayo 1993: 900; za slovenski Priestly 1993:399; za slovački Short 1993: 540; za donjoluzičkosrpski Stone 1993: 614).

¹⁰ Koju nalazimo i u formalnim pristupima kao razlikovanje morfološkoga i strukturnoga padeža, kao npr. u Pesetsky i Torrego (2004), tj. kao m-padeža i s-padeža, npr. u Spencer (2006).

¹¹ Daniel' i Spencer tako govore o vokativu (kao padežu) i formama obraćanja (općenito), Glušac i Mikić Čolić vokativ promatraju kao pragmatičko-semantičku kategoriju, tj. razmatraju vokativnost kao ape-

drugim padežima, a zatim i pristupi koji su ponekad posve suprotni, a opet posve utemeljeni, ukazuju na poseban, pa i problematičan status vokativa.

Sabirući pristupe vokativu u kontekstu razmatranja njegova statusa kao padeža, možemo izdvojiti tri načelne pozicije: prihvaćanje vokativa kao gramatičkoga padeža, odricanje statusa padeža vokativu, dodjeljivanje posebnoga statusa vokativu.

I Kiparsky (1967) se još prije gotovo šezdeset godina, govoreći o dijakroniji ruskoga vokativa, imao potrebe osvrnuti na to da je upoznat s aktualnim raspravama koje vokativu odriču status padeža u uobičajenom smislu. Međutim on vokativ ipak smatra padežom jer ga se sustavno razlikuje posebnim oblikom. Usto dodaje i nešto što u jezikoslovnom smislu i ne može biti ozbiljan argument, a to je pedagoška vrijednost zadržavanja vokativa u paradigmi. U tom smislu Kiparsky se u pogledu vokativa opredjeljuje za tradiciju (usp. 1967: 39–40). Sinkronijske, tj. nehistorijske gramatike ruskoga jezika iz jasnih razloga ne spominju vokativ kao gramatički padež. Međutim njegovu padežno „nepostojanu” narav možemo uočiti i u domaćem jezikoslovlju.

Hrvatska gramatika (1997: 102) vokativ također gleda kao padež, ali dodaje da je nezavisan i da služi imenovanju u izravnom obraćanju. Ubrzo se čita i da je on jedini padež koji nema padežno pitanje, čime se daje naslutiti njegov poseban status. Nešto niže (*ibid.* 279) napominje se da uz vokativ ne dolaze prijedlozi jer se radi o samostalnom padežu koji ne znači odnose.

Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta (2005) vokativ određuje kao padež i smatra ga dijelom padežnoga sustava hrvatskoga jezika te ga dosljedno uključuje u deklinacijske paradigme. Vokativ se, uz nominativ, određuje kao samostalni padež jer nije ovisan o drugim riječima u spoju riječi ili rečenici (*ibid.* 199). No istovremeno se problematizira njegov status te ukazuje na njegove osobitosti nazivajući ga rečenicom posebnoga tipa koja služi za oslovljavanje sugovornika, odnosno kao poziv na uspostavu govornoga čina. Zbog toga što ne može zauzimati nijednu sintaktičku poziciju unutar rečenice, autori ga svrstavaju u suznačne oblike riječi.¹² Štoviše, smatraju ga i komunikativno suznačnim jer se njime ne prenosi

lativnu kategoriju, ali ujedno ističu i njegovo morfološko označavanje, dok Georgiev, baveći se jezicima koji morfološki ne označavaju padeže, ali označavaju vokativ, poput bugarskoga, izdvaja vokativnost kao princip koji omogućava tipološko generaliziranje i kojim se označava zaseban semantički sadržaj koji se, u jezicima koji to čine, kodira kao vokativ.

¹² Silić i Pranjaković (2005: 242) suznačne riječi dijele na dvije skupine i to prema stupnju gramatikaliziranosti. Vokativ svrstavaju u skupinu manje gramatikaliziranih suznačnih riječi zajedno s uzvicima i dijelom čestica.

stvarna obavijest, već služi za uspostavljanje komunikacije, kao poziv sugovorniku da sudjeluje u komunikacijskome činu. Zbog te usmjerenosti na drugo lice dovodi ga se i u vezu s imperativom (*ibid.* 200).¹³

Kognitivna gramatika hrvatskog jezika (2014) navodi vokativ kao dio padežne paradigme hrvatskoga jezika, tj. izrijekom navodi vokativ kada kaže da se padežni sustav hrvatskoga jezika sastoji od sedam morfološki označenih padeža. Istovremeno se pri opisu izdvaja vokativ te ga se zajedno s nominativom određuje kao samostalni padež, odnosno padež kojem nije inherentna bilo kakva relacija prema nekoj drugoj sastavnici gramatičke strukture (2014: 269). Iz toga razloga vokativu se ne posvećuje veća pažnja te se na sljedećoj stranici dodaje da vokativ, premda je dosljedno zastupljen zasebnim morfološkim oblicima, zapravo i ne predstavlja padež na način koji to čine svi ostali padeži sa svojim gramatičkim funkcijama. Vokativ se tako promatra prvenstveno s obzirom na njegovu pragmatičku funkciju te ga se vezuje uz komunikacijski čin. Međutim tada ga se ponovno (*usp. ibid.*: 270) naziva padežom – padežom oslovljavanja sugovornika radi uspostave komunikacijskoga kanala.

Ono što je razvidno jest da se u sve tri izabrane gramatike vokativ izrijekom spominje kao padež te ga se smatra dijelom padežnoga sustava, a u isto vrijeme mu se taj status iz različitih kutova gledanja odriče. Činjenica je da vokativ nema jednak sintaktički status kao kosi padeži i zbog toga kod vokativa u prvi plan na mjesto gramatičkih izbijaju semantičko-pragmatički aspekti. Ponovno gledajući šire, dodatni znak zasebnosti vokativa može se vidjeti u makedonskom i bugarskom koji su zadržali vokativne forme, ali ne i sustav padeža pa se o zasebnom obliku, a koji je za razliku od ruskoga novog vokativa uz određene prilagodbe naslijeđen iz praslavenskoga, govori kao o formi obraćanja.

Širok je popis autora koji vokativ ne smatraju padežom. Iggesen (2013) smatra da se vokativ kao jezični element s primarno pragmatičkim, tj. ne-sintaktičkim funkcijama ne može smatrati padežom, čak i kada je integriran u padežnu paradigmu. Tako i Blake (2004: 156), budući da je vokativ funkcionalno toliko drugačiji, ne smatra vokativ padežom te ga ne uvrštava u svoju hijerarhiju.

¹³ Vezu vokativa s imperativom, ali u drugom kontekstu u kojem raspravljaju o odnosu centra i periferije sustava, a o čemu će još biti riječi kasnije, naglašavaju Uspensky i Zhivov (1977: 6). I jedne i druge razmatraju iz perspektive komunikacijskoga procesa te ih svrstavaju među apelativne elemente orijentirane prema sugovorniku i dodaju da se u tipičnom scenariju adresata vokativnoga ili imperativnoga iskaza može direktno pokazati.

Takve odrješitosti u domaćemu jezikoslovlju ipak nema te se vrlo brzo dolazi do aporije prema kojoj ispada da vokativ istovremeno i jest i nije padež. Vjerojatno su najdalje pritom otišli Silić i Pranjković svrstavši vokativ među suznačne riječi, ukazujući na njegovu bliskost s uzvicima.¹⁴ Ta je pozicija bliska Andersenovoj (2012) koji na vokativ također gleda kao na suznačni oblik riječi te ga zapravo vidi kao posve novu kategoriju koju naziva transkategorijalnom izvedenicom (*transcategorical derivation*). S obzirom na to da je Andersen uz opis novoga vokativa u ruskome razradio i nov teorijski pristup vokativu, prikaz njegove pozicije izložit će se detaljnije.

5. VOKATIV KAO TRANSKATEGORIJALNA IZVEDENICA

Analizirajući novi ruski vokativ, Andersen (2012: 134) razlikuje dva tipa vokativnih formi – morfološki vokativ koji nastaje afiksacijom ili kraćenjem i vokativ nastao konverzijom. Potonji može nastati od bilo koje riječi ili izraza koji se koristi u vokativnoj funkciji, a da mu pritom nedostaje specifično vokativno označavanje. Distinkcija mu je potrebna kako bi i na tvorbenoj razini objasnio razliku između vokativa koji se izražava morfološki i semantičko-pragmatičkim sredstvima od vokativa u jezicima u kojima on nije morfološki označen, ali ga se jasno iščitava na semantičko-pragmatičkoj razini. Stoga ne čudi što, predstavljajući ono što naziva elementarnom tipologijom vokativa, u prvi plan stavlja upravo semantičko-pragmatička svojstva vokativa, jer upravo ona čine zajednički nazivnik obaju vokativa. Drugim riječima upravo vokativnost kao semantičko-pragmatičku kategoriju, a ne njegovo morfološko označavanje, smatra onim odredbenim za vokativ. Samu tipologiju vokativa stoga u prvome redu zasniva na razmatranju konativne i fatičke funkcije vokativa, odnosno na konceptu uspostave i održavanja komunikacije.¹⁵

¹⁴ A kao što je i napomenuto gore, autori ga dovode u vezu i s imperativom. Nažalost izostaje šira elaboracija, međutim radi se o već poznatoj vezi koja svoju argumentaciju nalazi u tome da vokativi, zajedno s imperativima i (djelomično) uzvicima otvaraju prostor referenciji drugog lica, pa se često i pojavljuju zajedno (usp. *Ivane, zatvori prozor!*). Glušac i Mikić Čolić (2017: 454) takvo će djelovanje na sugovornika i njegovo ponašanje podvesti upravo pod pojam apelativnosti.

¹⁵ Andersen (*ibid.*: 136) razlikuje:

A. konativne vokative kojima se:

A.1 uspostavlja komunikacija i poziva adresata da bude sugovornik (implicitno: *Slušaj!*);

A.2 poziva i traži prisutnost adresata (implicitno: *Dođi ovamo i slušaj!*);

A.3 doziva i provjerava te traži verbalni kontakt s adresatom (implicitno: *Čuješ li me, jesi li tu?*) i

B. fatičke vokative čije se funkcije dijele na:

B.1 informiranje adresata o govornikovo komunikacijskoj namjeri;

B.2 održavanje pozornosti adresata.

Kada se radi o pitanju je li vokativ padež, Andersen je odlučan. Za njega vokativ nije padež jer je sintaktički neovisan, odnosno nije motiviran sintaktičkim odnosima, nego odnosom između govornika i adresata (*ibid.* 140). Niže u raspravi ukazuje na višeznačnost samoga termina padež koji s jedne strane podrazumijeva padežnu funkciju stvaranja odnosa među elementima rečenice, a s druge podrazumijeva oblik riječi preko kojega se uklapa u deklinacijsku paradigmu jezika s razvijenim sustavom padeža. No Andersen mijenja (ili sužava) očište i kao što je razvidno iz prethodnih zapažanja, padež kao gramatičku kategoriju promatra primarno s obzirom na njegove sintaktičke funkcije. Pritom, čini se, kombinira razlikovanje morfološkoga i strukturnoga padeža s razlikovanjem morfosintaktičkih i apelativnih funkcija vokativa te padežom smatra samo ono što bi se nazivalo strukturnim padežom, dok vokativ gleda prvenstveno kroz prizmu apelativnosti, tj. kao semantičko-pragmatičku funkciju vokativnosti.

Andersen s pravom upozorava da u suvremenom ruskom ne treba miješati sintaktičke funkcije nominativa i pragmatičke funkcije vokativa, ukazujući na to da je poklapanje vokativne funkcije s nominativnim izrazom zapravo stvar homonimije koja je posljedica konverzije, tj. procesa kojim se iz jednoga elementa izvodi drugi, funkcionalno različit element bez promjene u izrazu (usp. *ibid.* 143). Tako se nominativnim oblikom može izraziti vokativnost, ali se istovremeno ne može govoriti, u kontekstu ruskoga, o vokativu kao padežu.

Kada je pak riječ o novom vokativu, tj. njegovoj tvorbi, Andersen smatra da se radi o dvodijelnom procesu koji počinje konverzijom plana izraza vokativa u nominativ čime nastaje leksem *ad hoc* tvorbe koji zadržava semantičko-pragmatička svojstva apelativnosti, ali se u izrazu poklapa s nominativom. Nakon što se odvila ta promjena, dolazi do kraćenja, odnosno apokope čime nastaje novi ruski vokativ (usp. *ibid.* 147–148). Razlozi njegova nastanka najvjerojatnije leže u zadovoljavanju nove komunikacijske potrebe, odnosno preciznije, iskazivanja (naglašene) bliskosti. Drugim riječima, po njemu je tvorba novoga vokativa motivirana primarno dodatnim pragmatičkim razlikovanjem koje se na planu izraza označilo apokopom, odnosno interpretirat će ga kao sociolingvističku kovarijantu neskraćenih formi (onih nastalih konverzijom, tj. formalno preklapljenih s nominativom) koja nosi dodatnu informaciju te implicira familijarnost i neformalnost (*ibid.* 153).

U sljedećem koraku poopćuje interpretaciju i vokativ općenito promatra kao transkategorijalnu izvedenicu, tj. pragmatički derivat *sui generis* koji nastaje *ad hoc* u okviru određene komunikacijske situacije. *Sui generis* jer

iako vokativ slijedi određena pravila sustava, u mnogome pokazuje odlike i posebitosti koje se ne može generalizirati te mu nedostaje onaj stupanj regularnosti koji bi bio potreban da ga se smatra dijelom flektivnoga sustava (usp. *ibid.* 147). U odricanju statusa padeža vokativu, čak i kada izrijekom spominje jezike koji ga morfološki sustavno označavanju, poput ukrajinskoga i poljskoga, tvrdi:

[...] ni u jednom od ovih jezika nema ničega u uporabi vokativa što bi podržalo ideju da su oni usporedivi s oblicima S-sintaktičkoga padeža. Oni ne pripadaju skupovima oblika riječi (deklinacijskim paradigmama) iz kojih se odabiru S-sintaktički oblici. Drugim riječima, oni nisu oblici nominalnih leksema iz kojih su tvoreni. Oni su pragmatičke izvedenice tih leksema. (*ibid.* 146)

Kao transkategorijalne izvedenice vokative povezuje s odglagolnim imenicama i participima, ali ih razlikuje upravo po tome što su potonji punopravni članovi flektivnoga sustava. Sve to temelji se na skupu ograničenja koje Andersen pripisuje vokativu i koje drugi jezični elementi, a koji jesu članovi flektivnih sustava, prema njemu ne pokazuju.

6. KRITIKA ANDERSENOVE TEORIJE

Andersen dakle opću teoriju vokativa kao transkategorijalne izvedenice razvija na temelju opisa ruskoga novog vokativa, tj. onoga što vidi kao njegove osobitosti. Te osobitosti, u stvari restrikcije pri tvorbi, koje se zbog necjelovite integriranosti novoga vokativa u jezični sustav barem za sada na njemu „bolje vide” potom proteže na vokativ općenito, smatrajući da se radi o restrikcijama kojima drugi padeži ne podliježu, a što mu omogućava da preko njih argumentira „izbacivanje” vokativa iz padežne paradigme.

Osobitosti koje navodi Andersen može se uopćiti (usp. Janda 2019: 4–6) kao pragmatičke, leksičke, sintaktičke te morfonološke i fonološke. U tom svjetlu koncizno ćemo ponoviti o kojim se točno osobitostima, odnosno restrikcijama radi (o tome usp. Andersen 2012: 135–139).

Pragmatička osobitost uočava se u tome što, za razliku od drugih jezičnih elemenata koji podjednako skreću pozornost govornika i slušatelja na neki referent, vokativom govornik direktno angažira slušatelja, štoviše direktno ga imenuje (po čemu se naprimjer razlikuje od imperativa).

Leksičke osobitosti tiču se ograničenja prema kojima se novi vokativ tvori gotovo isključivo od imena, hipokoristika, deminutiva, patronima i nekih

rodbinskih naziva te svega nekoliko općih imenica, a sintaktičke u tome što vokativ ne stvara sintaktičke odnose s drugim jedinicama klauze. Morfološka ograničenja podrazumijevaju da je tvorba novoga vokativa limitirana na riječi koje završavaju na *-a* (uz svega nekoliko primjera s dočetnim *-o*) s naglaskom na penultimi ili antepenultimi. Fonološka osobitost tiče se izostavljanja umetnutoga vokala zbog čega novi vokativi završavaju na konsonantske klastere koji nisu uobičajeni (npr. *šk* u *devuš*k*!* ili *n'k* u *Van'k!*) te izostanak obezvučivanja finalnoga konsonanta, što je inače odlika ruskoga jezika.¹⁶

Bilo je važno ponoviti ovaj skup ograničenja jer ih sam Andersen navodi kao dokaz tome da vokativ nije padež i da ne pripada sustavu padeža, s implikacijom da se iz tih partikularnih ograničenja koje pokazuje novi vokativ u ruskom može izvesti opću teoriju o vokativu, uz određene jezičnospecifične prilagodbe. Međutim nije tako da samo vokativ podliježe određenim ograničenjima, različite vidove ograničenja pronaći ćemo i u drugim padežima čiji se status ne dovodi u pitanje. S obzirom na to da Andersen preko novoga ruskoga vokativa implicira univerzalnu teoriju vokativa, smatramo legitimnim protuprimjere navedenim ograničenjima temeljiti (uglavnom) na hrvatskom sustavu.

Kada govorimo o uporabi padeža koja služi primarno pragmatičkoj, a ne sintaktičkoj svrsi, kao primjer možemo navesti uporabu dativa u rečenicama poput:

(1) [govoreći o psu] *Pustio sam je s povodca, a ona ti je meni pobjegla!*

(2) *Kako si mi?*

U primjeru (1) nalazimo dva dativa – *ti* i *meni* – pri čemu prvi služi za izražavanje fatičke funkcije kojom se angažira sugovornika, a drugi iskazuje dodatni emocionalni odnos prema iskazanom događaju, u smislu osjećaja žaljenja ili samosažaljenja nad time što se dogodilo, uspostavljajući tako dodatnu vezu između efektora i radnje. U primjeru (2) dativ iskazuje dodatnu bliskost između govornika i sugovornika. U oba primjera dativom se u ovom tipu uporabe ostvaruje prvenstveno pragmatičku, a ne sintaktičku funkciju. Dokaz je tome i što se oba navedena dativa u primjeru (1) može ispustiti bez ikakvih posljedica za obavijesnu strukturu rečenice, jer će informacija o tome što se dogodilo, činjenica da je pas pobjegao, ostati

¹⁶ Andersen se donekle ograda od potonjega ograničenja pozivajući se na privatnu korespondenciju s ruskim lingvistima koji su mu potvrdili da se finalni konsonanti u novije vrijeme obezvučuju. Na tu najnoviju promjenu, tj. obezvučivanje finalnih konsonanata upućuju još i Daniel' i Spencer (2008: 628). To se pak može vidjeti kao dokaz dublje integraciji novih vokativa u sustav ruskoga jezika.

nepromijenjena.¹⁷ Na isti se način može ispustiti i *mi* u primjeru (2) jer će pitanje *Kako si?* u varijanti bez etičkoga dativa također implicirati bliskost preko uporabe drugoga lica jednine. Još je jedna osobitost vezana uz spomenute dativ. Naime to što ih se može izbaciti iz rečenice bez posljedica za sintaksu istovremeno ne znači da mogu funkcionirati kao samostalni padeži, npr. onako kako to može vokativ. Drugim riječima, može se ustvrditi da ovi, primarno pragmatički ostvareni dativi nisu sintaktički integrirani u rečenicu, kao što to nije ni vokativ.¹⁸

Padež se također pragmatički upotrebljava i u primjerima s dvostrukim množinskim oblicima. Neutralna množina imenice *student* glasi *studenti*, no postoji i zbirni oblik *studentarija* koju će se upotrijebiti u derogativnom smislu.¹⁹ Dakle razlika između upotrebe jednoga ili drugoga oblika neće biti sintaktičke, već pragmatičke naravi. Takvo razlikovanje i pragmatičku uporabu padežnih oblika zornije pokazuju primjeri iz poljskoga jezika s tri moguća oblika plurala, većinom ograničena za agentivne referente muškoga roda. Tako će imenica *profesor* imati neutralnu množinu *profesorzy*, množinu derogativnoga značenja *profesory* i honorifični oblik *profesorowie*.²⁰

Leksičke restrikcije također postoje i kod drugih padeža. Kada se radi o genitivu koji dolazi u ulozi objekta, npr. *Dodaj mi kruha*, genitiv na mjestu akuzativa s funkcijom direktnoga objekta može se upotrijebiti jedino kada se radi o tvarnim imenicama, tj. imenicama koje ne označuju pojedinačne predmete, nego stvari (Silić i Pranjković 2005: 300) ili preciznije rečeno mjerljive supstance.²¹ Ponovno se za dodatnim primjerima okrećući poljskom,

¹⁷ O sličnim primjerima u češkom vidi Janda (2019: 8).

¹⁸ Premda to vjerojatno nije potrebno posebno isticati, na ovome ćemo mjestu ipak napomenuti da za razliku od vokativa dativ obnaša i druge, primarno sintaktičke funkcije, te se po tome ujedno i kao padež bitno od njega razlikuje.

¹⁹ S time da je ovdje razlika derivacijski uvjetovana, a ne morfološki, pa je korektnije govoriti o pragmatičkoj uporabi afiksa.

²⁰ Što potvrđuju i primjeri iz Nacionalnoga korpusa poljskoga jezika:

- (i) neutralno: [...] *najważniejsza postać polskiej filozofii pierwszej połowy XX wieku, którego bezpośrednimi uczniami (słuchaczami) byli m.in. znani polscy profesorzy* [...] (najvažnija ličnost poljske filozofije prve polovine 20. stoljeća, čiji su neposredni učenici (slušači) bili, između ostalih, poznati poljski profesori...)
- (ii) derogativno: *A tu, psia jego mać, kwiat! Przyszłość, mówią! Profesory, doktory, sędzie, inżynierzy, a zasańce i już!* [A tu, pas mu mater, cvijet! Budućnost, kažu! Profesori, doktori, suci, inženjeri – a govna i gotovo!]
- (iii) honorifično: *Obecny był kwiat radzieckiego przemysłu kosmicznego: profesorowie z Krasnojarskiego Uniwersytetu Technicznego* [...] (Prisutan je bio cvijet sovjetske svemirske industrije: profesori s Krasnojarskog tehničkog sveučilišta...).

²¹ Belaj (2018) u radu koji se bavi alternacijom akuzativno i genitivno kodiranih referenata kao važno obilježje, tj. konceptualnu podlogu toj alternaciji navodi stežljivost, što omogućava da se objasne padež-

leksičku restrikciju pokazuju imenice muškoga roda koje označavaju stvari koje se mogu liti ili sipati: u jednini će dobiti genitivni nastavak *-u*, a ne *-a* (npr. *kawa bez cukru, nie ma soku* i sl., a ne **kawa bez cukra, *nie ma soka*).

Tražimo li pak morfonološka ograničenja, uz napomenu da se radi o iz dijakornijske perspektive fonološki uvjetovanim morfonološkim ograničenjima, budući da je riječ o ostatcima palatalnih fonema, kao primjer možemo uzeti imenice ženskoga roda čija osnova završava na *-st, -št* ili *-zd*, poput *vrsta, cesta, pošta, zvijezda*, koje ne mogu tvoriti genitiv množine s umetnutim *-a*, već se uobičajena trostrukost ili dvostrukost nastavka svodi na samo jednu mogućnost. Tako ne postoje oblici poput **vrsata, *cesata, *pošata, *zvijezada*. Tom ograničenju ne podliježu druge imenice ženskoga roda čija osnova završava na kvalitativno drugačiju skupinu konsonanata (usp. N jd. olovka; G mn. olovaka/olovki/olovka i sl.).²²

Za najbolji odgovor na fonološko ograničenje koje postavlja Andersen vratit ćemo se ruskom i Jandinoj (2019: 11) napomeni da dopuštanje finalnih konsonantskih klastera ne treba čuditi jer nove vokativne tvorbe nastaju osamstotinjak godina nakon gubitka jerova koji su, dijakronijski gledano, bili odgovorni za umetanje vokala. Tako ni glavni argument pri interpretaciji tvorbe – pitanja radi li se o tvorbi nultim morfemom, koja bi bila paralelna tvorbi genitiva množine imenica koje završavaju na *-a/-ja* ili *-o*, ili o tvorbi *sui generis* – izostanak vokalizacije jera u primjerima poput N jd. Serjožk-a : G pl. Serjožek-ø : neo-V jd. Serjožk!/*Serjožek!, koje se koristi kako bi se pokazalo različitost između tvorbe genitiva nultim morfemom i zasebne tvorbe novoga vokativa, nije nužno dokaz neuklopljenosti i neuklopljivosti novih tvorbi u sustav fleksije.

K tome se kontinuirano pokazuje da se ruski novi vokativ širi u uporabi,²³ čime se proširuje inventar leksema zahvaćenih novom tvorбом koji sada

ne alternacije i kod drugih vrsta imenica. Stežljivost ili kontraktibilnost odnosi se na činjenicu da se na dio tvarne imenice bilo koje veličine uvijek može referirati tom istom imenicom, a što se potkrijepiti primjerima kao što su *silos žita, kilogram žita, šaka žita, zrno žita = žito* što nije moguće kod većine brojivih, neomeđenih i nestežljivih imenica (usp. krov kuće ≠ kuća).

²² Treba reći da postoje i kompleksni slučajevi u kojima se kod nekih riječi isti skup fonema rastavlja umetnutim *a*, dok kod drugih riječi to nije slučaj. Tako se skupina *-jk-* može rastaviti u *djevojaka*, dok su oblici **majaka, *bajaka, *hajaka* neposvjedočeni. Silić i Pranjko (2005: 110) navode da će se oblici *majaka, bajaka* rijetko pojaviti, ali da to ne znači da nisu u skladu s gramatičkim pravilima kada se pojave. Premda autori ne ekspliciraju to gledište, vjerojatno ga se treba razumjeti razlikovanjem jezika kao sustava i jezika kao standarda. S obzirom na to da postoji i da je uporabno posvjedočen oblik *djevojaka*, sustav kao potencijalna veličina očito predviđa anaptiks u tom glasovnom okružju. Međutim standard kao aktualna veličina aktualizira samo dio tih mogućnosti pa se oblici poput **majaka* ne pojavljuju.

²³ Štoviše Amiridze (2022) pokazuje da se promjena dijelom kao posljedica unutarjezičnoga razvoja, a dijelom i kao posljedica kontakta s ruskim, širi i u gruzijskom, osobito u urbanom govoru glavnoga

već zahvaća i životinje (u prvome redu kućne ljubimce), a metaforičkim ekstenzijama prenosi se i na opće imenice. Većinom se tvori od imenica u jednini, ali primjeri poput *rebjáta!* → *rebját!*, *devčáta!* → *devčát!* pokazuju da se tvore i od (iregularnih) plurala. Međutim možda i najbolji primjer dublje integracije u sustav pokazuju primjeri poput *te! An!* (preuzeto iz Parrott 2010: 212) koji pokazuju da kraćenje zahvaća oba elementa imenske fraze, tj. i modifikator i glavu. S takvom sve većom integracijom nije nemoguće zamisliti i reanalizu novoga vokativa u padežni sustav te tvorbenu interpretaciju N jd. mam-a : neo-V jd. mam+Ø, umjesto interpretacije N jd. mam-a : neo-V jd. mam[_], a što bi bila tvorba sustavu već poznatim sredstvima koja se koriste naprimjer za obilježavanje genitiva množine.

7. VOKATIV KAO RUBNI PADEŽ

Problem s vokativom u mnogome je metodološke naravi i tiče se načina na koji promatramo padež, pa ćemo tako, smatramo li da ne zadovoljava sintaktičke uvjete morati dodatno objašnjavati pojavu njegova morfolškoga označavanja, a smatramo li da jest padež, izostanak stvaranja odnosa. Svakako ćemo se složiti da vokativ općenito, a onda i novi vokativ u ruskom, pokazuje određene osobitosti i ako već ne neuobičajene, onda barem relativno rijetke karakteristike. No nećemo se složiti s time da će one biti dovoljne za izbacivanje vokativa iz sustava padeža i konkretno iz padežnoga sustava hrvatskoga jezika. U okviru hrvatskoga sustava vokativ ne samo da se dosljedno morfološki označava (premda pokazuje tendenciju reduciranja svoje morfološke složenosti), nego pritom slijedi i druge jezične zakonitosti poput provođenja prijeglasa kod imenica čija osnova završava palatalom (usp. *prijatelj!*, *konju!*, *Juriću!*), što upućuje na to da se iz perspektive hrvatskoga sustava o vokativu ne bi trebalo govoriti kao o idiosinkratičnoj tvorbi.

Umjesto odricanja statusa padeža vokativu na temelju njegovih osobitosti, sretnijim nam se rješenjem čini promatrati vokativ u kontekstu teorije prototipa, tj. ideje stupnjevitosti izražene odnosom centra i periferije.²⁴

grada. Takav vid širenja jezične pojave koji prelazi granice jezika dodatno implicira njezinu raširenost i frekventnost u ruskom.

²⁴ Nazivi *centar* i *periferija* te promatranje asimetričnosti u jeziku kroz taj odnos svoje korijene vuku još od praškoga strukturalizma, a osobito od radova Františka Daneša (1966) koji jezični sustav poima kao prostor nejednake gustoće elemenata, odnosno elemenata s različitim stupnjevima integracije u sustav. Na temelju odnosa centra i periferije, odnosno stupnja integriranosti nekog elementa pokazuje se da je jezični sustav strukturiran prema principu *centar – periferija – prijelaz*. Dobro integrirani elementi povezani su

Givón (2001: 32), sažimajući dosege istraživanja koja je 1970-ih provodila E. Rosch sa suradnicima (primjerice Rosch 1977; Rosch i Mervis 1975),²⁵ kao glavna svojstva teorije prototipa navodi (a) višestruka kriterijska obilježja, (b) stupnjevitost, (c) snažnu povezanost obilježja i (d) okupljenost oko kategorijskoga središta, tj. prototipa. To znači sljedeće (*ibid.*):

- (a) pripadnost prirodnoj kategoriji, za razliku od pripadnosti logičkoj kategoriji, nije određeno jedinstvenim ili-ili kriterijem, već mogućim velikim skupom obilježja, pri čemu su neka od obilježja važnija, pa ih veći broj članova iskazuje
- (b) prototipni član kategorije jest onaj član koji iskazuje najveći broj bitnih (kriterijskih) obilježja, s time da ostali članovi mogu iskazivati manji broj bitnih obilježja, a i dalje biti članovi te kategorije
- (c) bitna obilježja prirodne kategorije pokazuju tendenciju snažne povezanosti, pa u većini slučajeva posjedovanje jednoga obilježja implicira posjedovanje i mnogih drugih
- (d) kao posljedica snažne povezanosti obilježja, većina članova prirodne kategorije okupit će se oko kategorijskoga središta, odnosno prototipa, dok periferni i ambigvitetni članovi čine relativno malen broj ukupnoga broja članova.

Ono bitno što nam takav model omogućava jest da istovremeno možemo govoriti o odjelitim kategorijama i uvidjeti kako ta odjelitost nije potpuna, već slijedi kontinuum koji se na svojim krajevima preklapa s prostorom druge kategorije. Drugim riječima, niti su kategorije zasebne i odjelite supstance, niti je tako da se o kategorijama ne može govoriti ako ih se ne može definirati kao zasebne i odjelite. U tom svjetlu, te osobito u kontekstu principa stupnjevitosti, skloni smo promatrati i vokativ te ga označiti kao rubno padežno ostvarenje koje se, s obzirom na to da se radi o padežu kao morfosintaktičkoj kategoriji, za padežnu paradigmu drži u prvome redu svojom morfologijom.

Na sličan način, ali iz druge teorijsko-metodološke perspektive, vokativu pristupaju Uspensky i Zhivov (1977) razlažući odnos centra i periferije u kontekstu jezičnih univerzalija. Taj odnos smatraju univerzalnim princi-

s pojmom centra, a oni manje integrirani s pojmom periferije. Daneš (*ibid.* 11) eksplicitno kaže da jezični elementi nemaju jasno određene granice, nego da se radi o formacijama s kompaktnom jezgrom i stupnjevitim prijelazom u difuznu periferiju koja zatim postupno ulazi u perifernu domenu sljedeće kategorije.

²⁵ Treba reći da se ideje stupnjevitosti i „zamućenih“ granica kategorija, umjesto zadovoljavanja logičkih odnosa nužnih i dovoljnih uvjeta za pripadnost kategoriji, tj. disjunktivnoga kriterija ili-ili, nalazi i ranije, i to u okviru filozofije kod Wittgensteina (2009) s razvojem koncepta „porodičnih sličnosti“ te u okviru psihologije u radu Collins i Quillian (više o tome u Givón 2001: 30-31).

pom organizacije jezika i dodaju da se periferni elementi često ili zanemaruju ili izbacuju iz opisa jer navodno opis čine kaotičnim. Međutim i periferni se fenomeni mogu pokazati sustavnima u odnosu prema centru. Tako izrijeком u više navrata spominju vokativ i imperativ koje identificira njihova apelativna priroda, nešto što općenito ne identificira druge imenske ili glagolske sastavnice. Preko apelativnosti sustavno ih se može prepoznati kao vokative ili imperative, a to povlači da je i nešto što prepoznamo kao periferiju sustava uređeno na sustavan način. Puna regularnost centra možda ne vrijedi na periferiji, ali da bi nešto uopće bilo označeno kao periferija prema nekom centru, morat će zadržati dio svojstava one regularnosti koju se nalazi u centru kao liniju koja taj odnos omogućava. K tome će ono što iz perspektive centra izgleda anomalno također pokazivati regularnost u svojoj anomalnosti.²⁶ Vokativ u tom smislu zadržava označavanje poznatim sredstvima i već spominjani prijelaz. No u kontekstu vokativa treba još primijetiti da, s obzirom na njegovu udaljenost od središta, pokazuje veći broj, tj. svojevrsno gomilanje anomalnosti ili specifičnosti,²⁷ poput intonacijskih posebnosti. To će gomilanje Uspensky i Zhivov nazvati funkcionalnom korespondencijom perifernosti (*ibid.* 15), a Floricic (2011: 23) promatrati kroz prizmu slabijega pritiska centra na periferiju, što dovodi do pojednostavljenja puta k inovacijama, koje uostalom pokazuje i vokativ.

I koncept radijalnih kategorija (Lakoff 1987) može nam biti oslonac u pristupu koji vokativ zadržava u padežnoj paradigmi. Ideja radijalnih kategorija objašnjava odnos zrakastoga širenja od središnje kategorije prema središnjoj potkategoriji i ne-središnjim ekstenzijama. Središnja potkategorija iskazuje sva obilježja koja su relevantna za tu kategoriju, no „ne-središnje potkategorije nisu specijalizirane instancijacije središnje potkategorije, već njezine varijante. [...] Te varijante ne proizlaze iz središnjega modela putem općih pravila, nego se šire konvencijom i svaku se mora učiti zasebno (*ibid.* 91). To pak implicira da ne možemo *a priori* znati koje će konkretne elemente sadržavati neka radijalna kategorija. Međutim širenje nije na-

²⁶ Npr. poljski i hrvatski dekliniraju imenice, no postoje klase imenica koje se ne deklinira (ili ih se deklinira po tzv. *nultoj deklinaciji*). Poljski primjeri mogle bi biti imenice poput *centrum* ili *technikum*, a hrvatski imena kao što su Ines, Nives ili Amy. Tada se u toj anomalnosti počinju primjećivati regularnosti jer postaje jasno da se u poljskom ne dekliniraju one imenice koje zadržavaju latinski sufiks, a u hrvatskom naprimjer pojedina strana imena (u danim primjerima kod Amy je strano porijeklo jasno i iz same grafije, no porijeklo imena Ines i Nives, premda su vrlo udomaćena, nije toliko prozirno te se lako zaboravlja da prvo dolazi iz španjolskoga kao inačica imena Agneza, a drugo preko talijanskoga od latinskog *nix*, tj. snijeg).

²⁷ Centar pokazuje tendenciju ekonomičnosti, dok periferija kao opće pravilo pokazuje suprotnu tendenciju, tendenciju ka komplikaciji (Uspensky i Zhivov 1977: 17).

sumično jer obilježja središnje potkategorije reguliraju mogućnosti širenja i odnos između središnjega modela i ekstenzija. „Središnji model određuje mogućnosti širenja, zajedno s mogućim odnosima između središnjeg modela i modela ekstenzije (*ibid.*)”

Govoreći o vokativu kao rubnome padežu, potrebno je stoga još utvrditi prema kojem to središtu on čini rub. U kontekstu teorije prototipa, tj. odnosa središte – rub nije moguće jednoznačno, na temelju jednoga ključnog obilježja izvesti hijerarhiju padeža unutar padežnoga sustava hrvatskoga jezika (a treba odmah napomenuti da bi jedna takva hijerarhija vrijedila samo za sustav koji je predmetom analize, ne i općenito). Zašto je tome tako? Prije svega zbog složenosti same kategorije padeža. Ponavljamo, padež se tradicionalno prepoznaje po svoja dva bitna obilježja – stvaranju odnosa i morfološkom označavanju. S obzirom na to da u kontekstu morfološkoga označavanja postoji visok stupanj izomorfizma (npr. podudaranje dativa i lokativa ili nominativa i akuzativa za nežive referente u jednini muškoga roda), a i ovisi o tipološkom ustrojstvu jezika – npr. iskazuje li se padež afiksally ili ne – odnos kao kategorija više razine apstrakcije koju se može primijeniti i na jezike koji ne iskazuju padežne odnose morfološki izbit će u prvi plan, tj. kao važnija od tih dviju karakteristika padeža u hrvatskom sustavu.

Problem se međutim usložnjava jer se sam odnos može promatrati kroz prizmu obveznosti i mogućnosti. Tako će i odgovor na pitanje koji bi padež mogao biti u središtu, uzmemo li odnos za najvažnije obilježje padeža, ovisiti o tome razmišljamo li u kontekstu mogućnosti ili obveznosti. U kontekstu mogućnosti stvaranja odnosa, genitiv pokazuje najveći potencijal s ukupno šesnaest značenja (prema Silić-Pranjaković 2005: 201–203) i uz nje ga dolazi najveći broj prijedloga. Međutim genitiv se ne nalazi u tipičnoj jednostavnoj rečenici, što znači da je i sintaktički manje istaknut, a to će pak imati posljedice za njegovu frekventnost. Zato će se iz perspektive obveznosti u središtu morati naći nominativ koji je zbog činjenice da kodira jednu od temeljnih sintaktičkih funkcija jednostavne rečenice – subjekt – frekventniji i značenjski osnovniji.

No umjesto razmatranja centralnosti i rubnosti preko obveznosti ili mogućnosti iskazivanja odnosa, svrsishodnijim se, a i metodološki opravdanim, čini dodatno usložniti analizu i promatrati padež pomoću skupa njegovih sintaktičko-semantičko-pragmatičkih osobina koje čine jedinstveni kontinuum. Tako gledano, u kontekstu konceptualne centralnosti, moglo bi se (tentativno) podijeliti padeže na središnje i rubne ovisno o njihovim sintaktičko-semantičko-pragmatičkim osobinama. Na ovome mjestu ne

možemo ulaziti u detaljan opis tih osobina te ćemo istaknuti samo one koje su nam za trenutačne potrebe bitne.

U središtu bi se našao nominativ koji tipično kodira subjekt, agens i topik. U prototipnom scenariju taj je referent najistaknutiji, pokreće lanac radnje, a s obzirom na to da je i obavijesno važan, visoko je frekventan. Akuzativ, kojim je tipično kodiran direktni objekt, odnosno pacijens i koji s nominativom čini glavnu potku kanonske tranzitivne konstrukcije, tj. prototipnoga lanca radnje, također bi se nalazio u središtu, ali tako da je nominativ jezgra toga središta. Langacker (1991: 379) nominativ i akuzativ naziva upravo „središnjim” padežima jer identificiraju subjekt i direktni objekt. Langacker će k tome, tražeći shematična rješenja, subjekt nazvati *primarnim rečeničnim likom*, a direktni objekt *sekundarnim rečeničnim likom*. Tako i sama terminologija pokazuje da je nominativ ipak konceptualno važniji, jer kao primarni lik očito ima prednost nad onim koji je sekundaran. Nominativ je konceptualno osnovniji jer se referenti kodirani direktnim objektom implicitno referiraju na primarni lik koji započinje radnju kojom su zahvaćeni; on reprezentira ishodišnu točku u lancu radnje, daje izvorni impuls energije i pokreće radnju koju se izvršava na direktnom objektu. Tako se uspostavlja redosljed primarnosti i sekundarnosti između nominativa i akuzativa, a što će imati još jednu vidljivu posljedicu: u slučajevima kada se u lancu radnje nalazi samo jedan sudionik, taj će sudionik imati status primarnoga lika, odnosno subjekta (usp. *ibid.* 382–383).

Time je naznačen temeljni i dubinski motiviran odnos dvaju središnjih padeža, koji ujedno može poslužiti kao strukturni okvir za proširenje analize. No izvesti punu hijerarhiju sa svim morfološki ostvarenim padežima u hrvatskome jeziku tražilo bi zasebno i vrlo opširno istraživanje. Na ovome se mjestu, na kojem se s jedne strane opravdanom pokazala stupnjevita ustrojenost jezičnih kategorija, a s druge mogući pristup nastavku gradnje hijerarhije i već utvrđen hijerarhizirani odnos nominativa i akuzativa, stoga moramo zaustaviti.

8. ZAKLJUČAK

Novi ruski vokativ kao jezična pojava koja se još uvijek „kuje” zbog svojih je osobitosti naveo Henninga Andersena da tom vokativu, analizirajući njegove posebnosti koje je potom poopćio, dodijeli poseban status, tj. da ga označi kao transkategorijalnu izvedenicu. U nizu primjera pokazalo se da se ta navodno jedinstvena ograničenja zapravo pojavljuju te manje ili više zahvaćaju i druge elemente u sustavu. Drugim riječima, nipošto se ne radi

o unikatnim pojavama. Kod vokativa bez sumnje semantičko-pragmatička svojstva izbijaju u prvi plan te se uz vokativ zasigurno veže veći broj „anomalija”, ali i one kao tako određene pokazuju regularnost u svojoj anomalnosti, a preko nje i vezu sa središtem kategorije.

Posve odreći vokativu status padeža stoga se čini pogrešnim, posebice kada se radi o jezicima s razvijenim sustavom padeža. U pitanju je jezični element koji se u okviru hrvatskoga jezika dosljedno morfološki označava (premda pokazuje tendenciju reduciranja svoje morfološke složenosti) i koji se u okviru ruskoga sustava počinje sve dosljednije označavati (premda se prethodno maksimalno morfološki pojednostavio). Oba izdvojena sustava pokazuju da će se vokativ morati morfološki označiti kako bi uopće bio vokativ te ostvario onu pragmatičku funkciju zbog koje govornik poseže za njim.

Stoga prije nego izbaciti vokativ iz padežne paradigme, oportunijim se čini promijeniti očiste i sagledati padežnu paradigmu u kontekstu stupnjevitosti, jer padež ne funkcionira kao jasno i precizno delinearana kategorija kojoj određen element jednostavno pripada ili ne pripada, već kao snop obilježja.

Vokativ smatramo rubnim padežnim ostvarenjem jer ne stvara odnose prema drugim sastavnicama strukture te mu je primarna funkcija apelativna, ali je i dalje padež te se za padež kao kategoriju „drži” svojom morfologijom, zatim činjenicom da prati glasovne promjene sustava, ali i onim ograničenjima koja naizgled od vokativa čine anomaliju, no čije paralele vidamo i kod drugih padeža, što znači da preko njih s drugim padežima dijeli određena padežna obilježja.

Vrijednost takvoga pristupa leži u tome što omogućava obuhvatiti te objasniti i one primjere koji predstavljaju svojevrzne iznimke. A „[...] stupnjevitost i neprototipne manjine, ne samo da treba prihvatiti, nego i očekivati. Umjesto da unište navodne generalizacije, takve iznimke svjedoče o složenoj, višefaktorskoj prirodi spoznaje i jezika (Givón 2001: 197).”

LITERATURA

- Amiridze, N. (2022). Final-Vowel Truncation in the Forms of Address in Modern Spoken Georgian. U A. Özgün i Y. Zinova (ur.) *Language, Logic, and Computation*. TbiLLC 2019. Lecture Notes in Computer Science, vol. 13206. Springer.
- Andersen, H. (2012). The New Russian Vocative: Synchrony, Diachrony, Typology. *Scandoslavica*, 58(1), 122-167.
- Barić, E. et al. (1997). *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga.
- Belaj, B. i Tanacković Faletar, G. (2014). *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga prva. Imenska sintagma i sintaksa padeža*. Disput.

- Belaj, B. (2018). O semantičko-pragmatičkoj uvjetovanosti alternacije akuzativnih i genitivnih direktnih objekata. U L. Badurina i N. Palašić (ur.), *Riječki filološki dani. Zbornik radova s Jedanaestog znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Rijeci od 24. do 26. studenog 2016*, 91–105. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Blake, B. (2004). *Case, 2nd ed.* Cambridge University Press.
- Daneš, F. (1966). The relation of centre and periphery as a language universal. *Travaux linguistiques de Prague, 2*. Academia, 9–21.
- Daniel, M. i Spencer, A. (2008). Vocative: an outlier case. U A. Malchukov i A. Spencer (ur.), *The Oxford Handbook of Case*. Oxford University Press.
- Floricić, F. (2011). Le vocatif et la périphérie du système des cas : entre archaïsmes et innovations. *L'évolution grammaticale à travers les langues romanes. Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*. Peeters, Vol. XIX, 103–134.
- Gardiner, S. C. (1984). *Old Church Slavonic: An Elementary Grammar*. Cambridge University Press.
- Givón, T. (2001). *Syntax. An Introduction. Vol. I*. John Benjamins.
- Georgiev, G. (2023). The vocative and case. Observations on languages with a neutral alignment of case marking of NPs. U S. Koeva i M. Stamenov (ur.), *Proceedings of the International Annual Conference of the Institute for Bulgarian Language*. Prof. Marin Drink Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences.
- Glušac, M. i Mikić Čolić, A. (2017). Linguistic functions of the vocative as a morphological, syntactic and pragmatic-semantic category. *Jezikoslovlje, 18*(3), 447–472.
- Iggesen, O. A. (2013). Number of Cases. U M. S. Dryer i M. Haspelmath (ur.), *WALS Online* (v2020.4) (posljednje pristupljeno 11. srpnja 2025 na <http://wals.info/chapter/49>)
- Janda, L. A. (2019). Name-calling: The Russian 'new Vocative' and its status. *Current issues in linguistic theory, 345*, 381-394.
- Kiparsky, V. (1963). *Russische historische Grammatik – Band I. Die Entwicklung des Lautsystems*. Carl Winter Universitätsverlag.
- Kiparsky, V. (1967). *Russische historische Grammatik – Band II. Die Entwicklung des Formensystems*. Carl Winter Universitätsverlag.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago University Press.
- Langacker, R. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford University Press.
- Mayo, P. (1993). Belarussian. U B. Comrie i G. G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*. Routledge.
- Parrott, L. A. (2010). Vocatives and other direct address forms: A contrastive study. U A. Grønn i I. Marijanovic (ur.), *Russian in Contrast. Oslo Studies in Language, 2*(1), 211-229.
- Pesetsky, D. i Torrego, E. (2004). Tense, Case, and the Nature of Syntactic Categories. U J. Guéron i J. Lecarme (ur.), *The Syntax of Time*. MIT Press.
- Polański, K. (1993). Polabian. U B. Comrie i G. G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*. Routledge.
- Priestly, T. M. S. (1993). Slovene. U B. Comrie i G. G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*. Routledge.
- Rosch, E. (1977). Human Categorization. U N. Warren (ur.) *Studies in Cross-Cultural Psychology, 1*, Academic Press, 1-49.

- Rosch, E. i Mervis, C. B. (1975). Family Resemblances. Studies in the Internal Structure of Categories. *Cognitive Psychology*, 7, 573-605.
- Short, D. (1993). Slovak. U B. Comrie i G. G. Corbett. (ur.), *The Slavonic Languages*. Routledge.
- Silić, J. i Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga.
- Spencer, A. (2006). Syntactic vs. Morphological Case: Implications for Morphosyntax. U L. Kulikov, A. Malchukov i P. de Swart (ur.), *Case, Valency and Transitivity*. John Benjamins.
- Stone, G. (1993). Sorbian. U B. Comrie i G. G. Corbett (ur.), *The Slavonic Languages*. Routledge.
- Uspensky, B. A. i Zhivov V. M. (1977). Center – periphery opposition and language universals. *Linguistics*, 196, 5-24.
- Wittgenstein, L. (2009). *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*. Wiley-Blackwell.

On the Vocative as a Marginal Case

Igor Dvorščak

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences

This paper examines the status of the vocative as a grammatical case on the basis of newly formed vocative expressions in Russian and the contemporary Croatian standard language. The long-standing problem with the vocative lies in the fact that, on the one hand, it does not enter into syntactic relations with other clausal elements, while on the other hand, it is consistently marked morphologically by the same means used to mark other cases. In this context, the new Russian vocative is an especially interesting linguistic innovation because it reintroduces into the system an element that the system itself had eliminated in the course of its simplification. Analyzing these new formations, Henning Andersen developed a new approach to the vocative, emphasizing specific derivational and functional constraints associated with it, which led him to define the vocative as a transcategorical derivation. However, as will be shown, similar constraints can also be found in other cases. Instead of excluding the vocative from the case paradigm, an approach based on prototype theory and the idea of gradience is proposed, whereby case is viewed through a continuum of syntactic, semantic, and pragmatic features rather than as a strictly delimited, primarily syntactic category. In the central part of the paper, typical case forms are examined according to their prototypical features, leading to the establishment of a center–periphery hierarchy and to assigning the vocative the designation of a marginal case.

Keywords: *vocative, case, transcategorical derivation, prototype theory, marginal case*